ISSN 3060-5091 (Online)
Farg‘ona metodika maktabi – Ферганская методическая школа – Fergana methodical school
2026-yil 6-son.

*DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.24416173*

# Maktabgacha yoshdagi bolalarda media savodxonlikni shakllantirishning pedagogik asoslari

**Allaberganova Nargiza Polvannazirovna –**
Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti
E-mail: allaberganova.nargiza@urdu.uz
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-5106-3377

***Annotatsiya.*** *Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda media savodxonlikni shakllantirishning pedagogik asoslari, uning mazmuni va ta’lim-tarbiya jarayonidagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, bolalarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda media axborotni idrok etish, tahlil qilish, foydali va zararli mazmunni farqlash hamda raqamli muhitda xavfsiz xulq-atvor ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida media savodxonlikni shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari, tarbiyachi va ota-onalar hamkorligi hamda interfaol metodlardan foydalanish bo‘yicha ilmiy-metodik tavsiyalar ilgari surilgan.*

***Kalit so‘zlar:*** *maktabgacha ta’lim, media savodxonlik, media ta’lim, raqamli muhit, axborot madaniyati, media axborot, tanqidiy fikrlash, raqamli xavfsizlik, pedagogik shart-sharoitlar, interfaol metodlar.*

## Педагогические основы формирования медиаграмотности у детей дошкольного возраста

***Аннотация.*** *В статье освещаются педагогические основы формирования медиаграмотности у детей дошкольного возраста, её содержание и значение в образовательном процессе. Рассматриваются вопросы восприятия и анализа медиаконтента с учётом возрастных и психологических особенностей детей, различения полезной и вредной информации, а также развития навыков безопасного поведения в цифровой среде. Особое внимание уделяется педагогическим возможностям формирования медиаграмотности в дошкольных образовательных организациях, взаимодействию воспитателей и родителей, а также использованию интерактивных методов в образовательном процессе. Предлагаются научно-методические рекомендации по развитию медиаграмотности у детей дошкольного возраста.*

***Ключевые слова:*** *дошкольное образование, медиаграмотность, медиаобразование, цифровая среда, информационная культура, медиаконтент, критическое мышление, цифровая безопасность, педагогические условия, интерактивные методы.*

***Allaberganova Nargiza Polvannazirovna***

# Pedagogical foundations for developing media literacy in preschool children

***Annotation.*** *The article explores the pedagogical foundations of developing media literacy in preschool children, focusing on its content and significance in the educational process. It examines children's perception and analysis of media content, taking into account their age-related and psychological characteristics, as well as their ability to distinguish beneficial information from potentially harmful content and develop safe behaviour in the digital environment. Particular attention is paid to the pedagogical opportunities for fostering media literacy in preschool educational institutions, cooperation between teachers and parents, and the application of interactive teaching methods. The article also presents scientific and methodological recommendations for developing media literacy skills in preschool children.*

***Keywords:*** *preschool education, media literacy, media education, digital environment, information culture, media content, critical thinking, digital safety, pedagogical conditions, interactive methods.*

**KIRISH**

Bugungi globallashuv va raqamli axborot makonining jadal rivojlanishi ta’lim tizimining barcha bosqichlarida, jumladan, maktabgacha ta’lim sohasida ham bolalarning axborot bilan ishlash madaniyatini shakllantirish masalasiga yangicha yondashishni taqozo etmoqda. Raqamli texnologiyalarning kundalik hayotga keng kirib kelishi natijasida bolalar turli media mahsulotlar, animatsion tasvirlar, videoroliklar, elektron hikoyalar va boshqa axborot manbalari bilan tobora erta yoshdan tanishmoqda. Bunday sharoitda bolani media vositalaridan foydalanishga o‘rgatishning o‘zi yetarli emas, balki uning mazmunini tushunish, axborotning maqsadini anglash, voqelik va xayoliy tasvirlarni farqlash hamda media muhitda xavfsiz xatti-harakat ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim pedagogik vazifaga aylanmoqda. Maktabgacha yosh davri bolaning bilish jarayonlari, nutqi, tasavvuri, ijtimoiy munosabatlari va dastlabki qadriyat yo‘nalishlari shakllanadigan muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda bola atrof-muhit haqidagi tasavvurlarini bevosita kuzatish, kattalar bilan muloqot qilish, o‘yin faoliyati va turli axborot manbalari orqali boyitadi. Media mazmunning bolaning idrokiga ta’siri esa uning yosh xususiyatlari, axborotni qabul qilish darajasi va pedagogik muhit bilan chambarchas bog‘liq. Shu sababli media savodxonlikni shakllantirish jarayonida bolalarning mustaqil fikrlashga dastlabki intilishlari, savol berish, taqqoslash, kuzatish va o‘z munosabatini bildirish imkoniyatlarini qo‘llab-quvvatlash alohida ahamiyat kasb etadi.

Media savodxonlik tushunchasi axborotni shunchaki qabul qilish yoki undan foydalanish bilan chegaralanmaydi. U media xabarlarning mazmunini anglash, ularning qanday maqsadda yaratilganini tushunishga intilish, axborot manbalariga nisbatan ongli munosabat bildirish va media mahsulotlardan mas’uliyatli foydalanish kompetensiyalarini qamrab oladi. UNESCO tomonidan ilgari surilgan media va axborot savodxonligi konsepsiyasida ham axborotga kirish, uni baholash, tahlil qilish va undan samarali foydalanish o‘zaro bog‘liq jarayonlar sifatida talqin etiladi [1]. Mazkur yondashuv maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda ularning imkoniyatlariga moslashtirilgan sodda, ko‘rgazmali va amaliy faoliyatlarni tashkil etish zaruratini yuzaga keltiradi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida media savodxonlikni shakllantirishning dolzarbligi, avvalo, bolalarning media mazmun bilan mustaqil yoki kattalar ko‘magida tanishish ko‘lami ortib borayotgani bilan izohlanadi. Bunda media mahsulotlarning mazmuni, davomiyligi, yoshga muvofiqligi va bolaning psixologik rivojlanishiga ta’sirini pedagogik jihatdan baholash talab etiladi. Xususan, multfilm yoki videolavhani tomosha qilish jarayonini maqsadli savol-javob, obrazlar xatti-harakatini muhokama qilish, voqealar ketma-ketligini aniqlash va real hayot

bilan taqqoslash kabi faoliyatlar bilan boyitish bolaning media mazmunni passiv qabul qiluvchi emas, balki uni anglashga intiluvchi faol ishtirokchi sifatida rivojlanishiga xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish, ta’lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish, bolalarning intellektual hamda ijodiy salohiyatini qo‘llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilanmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonunida maktabgacha ta’lim va tarbiya sohasidagi munosabatlarning huquqiy asoslari, ta’lim-tarbiya jarayoniga qo‘yiladigan talablar hamda bolalarning rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish masalalari belgilangan [2]. Ushbu talablar doirasida media savodxonlikni bolalarning yosh imkoniyatlariga mos ravishda rivojlantirish ta’lim mazmunini takomillashtirishning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralishi mumkin. Mavjud pedagogik yondashuvlar tahlili maktabgacha yoshdagi bolalarda media savodxonlikni shakllantirish masalasini alohida ko‘nikmalar yig‘indisi sifatida emas, balki bilish, tahlil qilish, muloqotga kirishish va xavfsiz xulq-atvorni o‘zaro uyg‘unlashtiruvchi yaxlit jarayon sifatida tashkil etish zarurligini ko‘rsatadi. Bunda tarbiyachining yo‘naltiruvchi faoliyati, ota-onalarning pedagogik xabardorligi, yoshga mos media materiallarni tanlash va rivojlantiruvchi ta’lim muhitini yaratish muhim ahamiyatga ega. Mazkur maqolaning maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarda media savodxonlikni shakllantirishning pedagogik asoslarini tahlil qilish, uning mazmuniy tarkibini aniqlashtirish hamda ta’lim-tarbiya jarayonida qo‘llash mumkin bo‘lgan pedagogik yondashuv va metodik imkoniyatlarni asoslashdan iborat.

## ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Maktabgacha yoshdagi bolalarda media savodxonlikni shakllantirish masalasi pedagogika, psixologiya, media ta’lim va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan bog‘liq holda o‘rganiladi. Mazkur yo‘nalishdagi ilmiy qarashlarda media savodxonlikning mazmuni, bolaning axborotni idrok etish xususiyatlari, media mahsulotlarning ta’limiy imkoniyatlari hamda raqamli muhitning bola rivojlanishiga ta’siri alohida tadqiqot obyekti sifatida namoyon bo‘ladi. Media savodxonlikning nazariy asoslarini yoritishda UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan media va axborot savodxonligi konsepsiyasi muhim metodologik manba hisoblanadi. Ushbu konsepsiyada shaxsning axborotni izlash, unga kirish, tahlil qilish, baholash va undan mas’uliyatli foydalanish qobiliyatlari o‘zaro bog‘liq kompetensiyalar sifatida izohlanadi [1]. Mazkur yondashuv maktabgacha ta’lim amaliyotida ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, bolalarda media mazmunni ongli idrok etishning dastlabki elementlarini shakllantirishga metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. M.Davoud va M. Bourbour tomonidan olib borilgan tadqiqotda erta bolalik davrida raqamli kompetensiyani rivojlantirish masalasi maktabgacha ta’lim pedagoglari nuqtayi nazaridan o‘rganilgan. Mualliflar Shvetsiyadagi uchta maktabgacha ta’lim tashkilotida faoliyat yurituvchi 13 nafar pedagog bilan o‘tkazilgan suhbatlar asosida bolalarning raqamli kompetensiyasi faqat texnologiyalardan foydalanish qobiliyati bilan cheklanmasligini asoslaydi. Tadqiqotda raqamli vositalarni anglash, ulardan foydalanishga intilish, tanqidiy munosabat bildirish, axloqiy mas’uliyatni tushunish, muammolarni hal etish va raqamli mazmunni yaratishda ishtirok etish kabi jihatlar ajratib ko‘rsatilgan [3]. Ushbu ilmiy qarashlar maktabgacha yoshdagi bolalarda media savodxonlikni shakllantirishda texnik ko‘nikmalardan tashqari, fikrlash va ongli munosabatni rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning media mazmunni anglash imkoniyatlari M.S.Hunze va hammualliflarning tadqiqotida ham alohida o‘rganilgan. Olimlar 4–5 yoshli 144 nafar bola ishtirokida media belgilarini anglashga yo‘naltirilgan maxsus o‘quv dasturining samaradorligini tadqiq etgan. To‘rt hafta davomida amalga oshirilgan mashg‘ulotlar natijasida bolalarning media belgilarini tushunish ko‘rsatkichlari yaxshilangani, shuningdek, ta’limiy filmlar va audiokitoblardan axborot olish imkoniyatlari kengaygani aniqlangan [4]. Mazkur

tadqiqot media savodxonlikning dastlabki elementlarini maktabgacha yoshdan boshlab maqsadli pedagogik mashg‘ulotlar orqali rivojlantirish mumkinligini ilmiy jihatdan asoslaydi. A.Soyoof va hammualliflar tomonidan amalga oshirilgan adabiyotlar sharhida 0–8 yoshdagi bolalarning oilaviy muhitda raqamli savodxonlikni egallashiga ta’sir ko‘rsatuvchi omillar tahlil qilingan. Tadqiqotda 2010–2021-yillar oralig‘ida chop etilgan 31 ta ilmiy maqola o‘rganilgan. Ularning 29 tasida raqamli texnologiyalardan foydalanishning til, savodxonlik, ijtimoiy-emotsional rivojlanish va STEM ko‘nikmalariga ijobiy imkoniyatlari qayd etilgan. Shu bilan birga, ayrim tadqiqotlarda chalg‘ish, tajovuzkor xatti-harakatlar va o‘z imkoniyatlarini noto‘g‘ri baholash kabi salbiy holatlar ham ko‘rsatilgan [5]. Ushbu tahlil raqamli vositalarning ta’limiy samarasi ularning mavjudligi bilangina emas, balki foydalanish maqsadi, mazmuni va kattalar tomonidan tashkil etiladigan pedagogik nazorat bilan ham bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Media savodxonlikni shakllantirishda oilaviy muhit va ota-onalarning pedagogik pozitsiyasi masalasi X. Zhou, C. Yu va Z. Zheng tomonidan olib borilgan tadqiqotda yoritilgan. Mualliflar 603 nafar maktabgacha yoshdagi bolalar ota-onasining fikrlarini o‘rganish orqali ota-onalarning media savodxonligi bolalarning ta’limiy faoliyati sifatiga ijobiy bog‘liqligini aniqlagan. Tadqiqotda demokratik tarbiya uslubining ushbu munosabatdagi vositachilik roli ham asoslangan [6]. Bu holat maktabgacha ta’lim tashkiloti va oila hamkorligini media savodxonlikni rivojlantirishning muhim pedagogik sharti sifatida qarash zarurligini anglatadi. Shuningdek, UNESCOning 2021-yilda e’lon qilingan *Media and Information Literacy Curriculum* materialida media va axborot savodxonligini shakllantirishning kompetensiyaviy yondashuvlari, axborot mazmunini anglash, tanqidiy baholash va mas’uliyatli foydalanish masalalari tizimli yoritilgan [7]. Ushbu metodologik qarashlar maktabgacha ta’limda media savodxonlikni bolalarning yosh xususiyatlariga moslashtirilgan ko‘rgazmali, o‘yinli va muloqotga asoslangan faoliyatlar orqali rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Tahlil qilingan ilmiy manbalar maktabgacha yoshdagi bolalarda media savodxonlikni shakllantirish bir nechta o‘zaro bog‘liq omillarga tayanishini ko‘rsatadi. Jumladan, bolaning yosh va psixologik xususiyatlari, media mazmunning ta’limiy qiymati, pedagogning yo‘naltiruvchi faoliyati hamda oilaviy muhit ushbu jarayonning samaradorligiga ta’sir etuvchi muhim jihatlardir.

Adabiyotlar tahlili asosida shunday xulosaga kelish mumkinki, maktabgacha yoshdagi bolalarda media savodxonlikni rivojlantirishga doir tadqiqotlarda raqamli kompetensiya, media belgilarini anglash, ota-onalar vositachiligi va xavfsiz foydalanish masalalari alohida yo‘nalishlar sifatida o‘rganilgan. Biroq ushbu jihatlarni yagona pedagogik jarayonda o‘zaro uyg‘unlashtirish, bolalarning media axborotni anglash va unga mustaqil munosabat bildirish ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasini yanada takomillashtirish zarurati mavjud. Shu jihatdan, mazkur maqolada media savodxonlikni shakllantirishning kognitiv, tahliliy, xavfsizlik va kommunikativ jihatlarini o‘zaro bog‘liq holda ko‘rib chiqish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda media savodxonlikni shakllantirish masalasini o‘rganish jarayonida tizimli, kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan va faoliyatga asoslangan yondashuvlarga tayanildi. Mazkur yondashuvlar media savodxonlikni bolalarning raqamli vositalardan foydalanish malakasi bilangina chegaralamasdan, balki media mazmunni anglash, axborotga munosabat bildirish, mustaqil fikrlash va xavfsiz xulq-atvor ko‘nikmalarini o‘zaro bog‘liq holda rivojlantirish imkonini beradi. Tadqiqotning metodologik asosini media va axborot savodxonligi, maktabgacha yoshdagi bolalarning bilish faoliyati hamda raqamli ta’lim muhitini tashkil etishga doir ilmiy qarashlar tashkil etadi. Xususan, UNESCO tomonidan taklif etilgan media va axborot savodxonligi konsepsiyasidagi axborotni anglash, tahlil qilish, baholash va undan mas’uliyatli foydalanish tamoyillari maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish imkoniyatlariga moslashtirildi [1; 7]. Tadqiqot jarayonida ilmiy-pedagogik adabiyotlarni o‘rganish va tahlil qilish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, tizimlashtirish hamda pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanish nazarda tutildi. Ushbu metodlar orqali media savodxonlik tushunchasining pedagogik mazmuni, uni

shakllantirishga ta’sir etuvchi omillar va ta’lim-tarbiya jarayonida qo‘llash imkoniyatlari o‘rganildi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda media savodxonlikni shakllantirish jarayonining mazmunini aniqlashtirish maqsadida uning quyidagi tarkibiy komponentlarini ajratish taklif etiladi:

1. Kognitiv komponent. Bolalarning media mahsulotlar, ularning mazmuni, vazifasi va taqdim etilish shakllari haqidagi dastlabki tasavvurlarini rivojlantirishni nazarda tutadi. Ushbu komponent doirasida bola rasm, audio, videolavha va animatsion tasvirlarda ifodalangan axborotni tushunish, voqealar ketma-ketligini aniqlash hamda media mazmun bilan real hayot hodisalari o‘rtasidagi bog‘liqlikni anglashga yo‘naltiriladi.

2. Tahliliy komponent. Media axborotni kuzatish, taqqoslash, mazmuniga ko‘ra farqlash va unga nisbatan dastlabki munosabat bildirish ko‘nikmalarini qamrab oladi. Masalan, multfilm qahramonlarining xatti-harakatlarini muhokama qilish, tasvirlangan voqeaning hayotda sodir bo‘lish imkoniyatini aniqlash va qahramonlarning qarorlariga baho berish orqali bolalarning tahliliy fikrlash faoliyati rag‘batlantiriladi.

3. Xavfsizlik komponenti. Raqamli muhitdan foydalanishda xavfsiz xulq-atvorning dastlabki qoidalarini o‘zlashtirish bilan tavsiflanadi. Bunda notanish shaxslar bilan muloqot qilmaslik, shaxsiy ma’lumotlarni oshkor etmaslik, tushunarsiz yoki noqulay mazmundagi axborotga duch kelganda kattalarga murojaat qilish kabi ko‘nikmalarni shakllantirish ko‘zda tutiladi.

4. Kommunikativ komponent. Bolalarning media mazmun yuzasidan o‘z fikrini ifodalashi, savollar berishi, tengdoshlari bilan muhokama qilishi va axborotga munosabatini og‘zaki bayon etish qobiliyatini rivojlantirishga qaratiladi. Bu jarayonda tarbiyachi tomonidan tashkil etiladigan suhbatlar, rolli o‘yinlar, muammoli vaziyatlar va jamoaviy muhokamalar muhim o‘rin tutadi.

Mazkur komponentlarning o‘zaro aloqadorligi media savodxonlikni shakllantirish jarayonining yaxlitligini ta’minlaydi. Chunki media mazmunni tushunish uni tahlil qilishga, tahlil qilish esa axborotga nisbatan ongli munosabat bildirishga zamin yaratadi. Xavfsizlik qoidalarini o‘zlashtirish va kommunikativ faoliyat esa ushbu jarayonning amaliy natijadorligini mustahkamlaydi. Tadqiqot metodologiyasida media savodxonlikni rivojlantirish vositalarini tanlashda bolaning yosh imkoniyatlari, individual xususiyatlari va faoliyatga jalb etilish darajasi asosiy mezon sifatida belgilandi. Shu nuqtayi nazardan, ko‘rgazmali materiallar, yoshga mos animatsion lavhalar, audiohikoyalar, interfaol topshiriqlar va didaktik o‘yinlardan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

## NATIJALAR VA MUHOKAMA

Maktabgacha yoshdagi bolalarda media savodxonlikni shakllantirish masalasi media vositalaridan foydalanish ko‘nikmasini rivojlantirish bilangina cheklanmaydi. Ushbu jarayon bolaning media orqali uzatilayotgan axborotni idrok etishi, uning mazmunini anglashga urinishi, voqelik va tasvir o‘rtasidagi farqni tushunishi hamda o‘z munosabatini bildira olishiga yo‘naltirilgan pedagogik faoliyatni qamrab oladi. Shu jihatdan media savodxonlikni bolaning raqamli qurilmalardan foydalanish tezligi yoki texnik imkoniyatlarni egallashi bilan baholash bir tomonlama yondashuv hisoblanadi. Maktabgacha yosh davrida media mazmuni, asosan, tasvir, tovush, harakat va hikoya orqali idrok etiladi. Bola ko‘rgan yoki eshitgan axborotini o‘zining kundalik tajribasi bilan bog‘lashga harakat qiladi. Biroq media materialida ifodalangan voqelik bilan real hayotdagi hodisalar o‘rtasidagi farqni mustaqil anglash har doim ham oson kechmaydi. Shu sababli media mazmunini tushunish jarayonida bolaning yosh xususiyatlari, idrok imkoniyatlari va mavjud hayotiy tajribasini hisobga olish zarur. Media savodxonlikka oid tadqiqotlarda ham bolalarning media bilan munosabati faqat texnik foydalanish ko‘nikmalari orqali emas, balki axborotni anglash, undan ta’limiy maqsadda foydalanish va kattalar ko‘magida mazmunni talqin qilish bilan bog‘liq holda o‘rganiladi. Xususan, maktabgacha ta’limda raqamli kompetensiyani shakllantirishga doir tadqiqotlarda

pedagogik maqsad, bolaning rivojlanish xususiyatlari va ta'limiy muhitning o‘zaro aloqadorligi ta'kidlanadi [3]. Bu holat media savodxonlikni alohida texnik ko‘nikma sifatida emas, balki bolaning bilish, muloqot va xulq-atvor faoliyati bilan bog‘liq yaxlit pedagogik jarayon sifatida talqin qilishni talab etadi.

Media savodxonlikni shakllantirishdagi asosiy pedagogik ziddiyatlar. Mavjud ilmiy qarashlar tahlili maktabgacha yoshdagi bolalarning media bilan munosabatida bir qator pedagogik ziddiyatlar mavjudligini ko‘rsatadi.

Birinchi ziddiyat - bolalarning media mazmuniga qiziqishi va uni mustaqil tahlil qilish imkoniyatlari o‘rtasidagi tafovutdir. Bola qiziqarli tasvir, qahramon yoki voqeaga tez munosabat bildirishi mumkin, biroq mazmunning maqsadi, ishonchliligi yoki undagi xatti-harakatlarning oqibatlarini izohlashda kattalar ko‘magiga ehtiyoj sezadi.

Ikkinchi ziddiyat - media materiallarining ta'limiy imkoniyatlari va ularning sifati hamda mazmunini tanlash zarurati o‘rtasida namoyon bo‘ladi. Har qanday ko‘rgazmali yoki raqamli material bolaning rivojlanishiga bir xil darajada ijobiy ta'sir ko‘rsatmaydi. Shu bois media mazmunini tanlashda uning yoshga muvofiqligi, tarbiyaviy yo‘nalishi, tushunarliligi va pedagogik maqsadga mosligi muhim mezon sifatida qaralishi lozim. M. S. Hunze va hammualliflarining maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'limiy media materiallarini anglashiga bag‘ishlangan tadqiqoti ham media mazmunini tushunishda maxsus pedagogik yo‘naltirishning ahamiyatini o‘rganishga qaratilgan [4].

Uchinchi ziddiyat - media vositalaridan foydalanish jarayonida bolaning faol ishtirokini ta'minlash va uning passiv axborot iste'molchisiga aylanishining oldini olish zarurati bilan bog‘liq. Agar media materiallari faqat namoyish etish bilan cheklansa, bolaning savol berish, fikr bildirish, taqqoslash va xulosa chiqarish imkoniyatlari yetarlicha namoyon bo‘lmaydi. Shuning uchun media bilan ishlash jarayoni bolani tayyor axborotni qabul qilishdan mazmunni anglash va unga munosabat bildirishga olib kelishi kerak.

To‘rtinchi ziddiyat - maktabgacha ta'lim tashkiloti va oilada media bilan ishlashga doir yondashuvlarning izchil bo‘lishi zarurati bilan belgilanadi. Bola media vositalaridan faqat ta'lim tashkilotida emas, balki oilaviy muhitda ham foydalanadi. Shu sababli media savodxonlikni shakllantirish tarbiyachi faoliyati bilan cheklanmasdan, ota-onalarning media vositalaridan foydalanish madaniyati va bolaga ko‘rsatadigan yo‘naltiruvchi yordami bilan ham bog‘liqdir. Ota-onalar mediatsiyasiga bag‘ishlangan tadqiqotlarda kattalarning bolalar bilan media mazmuni yuzasidan muloqot qilishi va ularga hamrohlik qilishi muhim omil sifatida ko‘rib chiqiladi [5; 6].Media savodxonlikning tarkibiy tuzilishi va pedagogik mazmuni.

**1-jadval.**

**Maktabgacha yoshdagi bolalarda media savodxonlikning tarkibiy yo‘nalishlari va ularning pedagogik ko‘rsatkichlari**

| **Tarkibiy yo‘nalish** | **Pedagogik mazmuni** | **Bolada namoyon bo‘ladigan ko‘rsatkichlar** |
|---|---|---|
| Kognitiv | Media mazmuni, tasvir va axborot manbalari haqida dastlabki tushunchalarni shakllantirish | Ko‘rgan materialining mazmunini tushuntiradi, asosiy obraz va voqealarni ajratadi |
| Tahliliy | Media axborotini taqqoslash, savol berish va mazmuniga munosabat bildirishga yo‘naltirish | Tasvirlangan voqealarni taqqoslaydi, oddiy sabab-oqibat aloqalarini izohlaydi |
| Kommunikativ | Media mazmuni yuzasidan fikr almashish va o‘z qarashlarini ifodalash | Ko‘rganlari haqida hikoya qiladi, savollarga javob beradi, o‘z fikrini asoslashga urinadi |
| Xavfsizlikka oid | Media vositalaridan foydalanishda kattalar belgilagan qoidalarga rioya qilishga o‘rgatish | Notanish havola yoki noma'lum xabar bilan mustaqil ishlamaslik, zarur holatda kattalarga murojaat qilishni biladi |

Jadvalda keltirilgan tarkibiy yo‘nalishlar muallif tomonidan media savodxonlikning maktabgacha yoshga mos pedagogik mazmunini tizimlashtirish maqsadida taklif etilmoqda. Ular bir-biridan ajralgan holda emas, balki yagona ta’limiy jarayonning o‘zaro to‘ldiruvchi qismlari sifatida namoyon bo‘ladi. Masalan, bola videomaterial mazmunini tushunishi kognitiv faoliyat bilan bog‘liq bo‘lsa, undagi qahramonning xatti-harakatini baholashi tahliliy faoliyatni, o‘z munosabatini bayon qilishi esa kommunikativ faoliyatni yuzaga chiqaradi. Media vositasidan foydalanishda belgilangan qoidalarga amal qilishi xavfsizlikka oid ko‘nikmalarning shakllanganligini ifodalaydi.

Media savodxonlikni shakllantirishning pedagogik jarayoni. Mazkur tarkibiy yo‘nalishlarni ta’lim jarayoniga tatbiq etishda media materialini tanlash, uni pedagogik maqsadga muvofiq taqdim etish va bolaning mazmunni anglash faoliyatini izchil tashkil qilish muhimdir. Shu asosda media savodxonlikni shakllantirish jarayonini quyidagi ketma-ketlikda tashkil etish taklif qilinadi:

1. Maqsadli tanlash bosqichi. Tarbiyachi bolaning yosh xususiyatlari va mashg‘ulot maqsadidan kelib chiqib, media materialini tanlaydi. Bunda uning mazmuni, davomiyligi, tarbiyaviy ahamiyati va tushunarliligi hisobga olinadi.

2. Yo‘naltirilgan idrok bosqichi. Bola media materialini tarbiyachi hamrohligida kuzatadi yoki tinglaydi. Tarbiyachi mazmunni oldindan izohlab berish bilan cheklanmay, bolaning e’tiborini muhim obrazlar, voqealar va mazmuniy bog‘lanishlarga qaratadi.

3. Mazmunni anglash va tahlil qilish bosqichi. Media materialidan keyin bolaga mazmunni qayta hikoya qilish, qahramonlarning xatti-harakatlarini taqqoslash, voqealar sababini aniqlashga qaratilgan savollar beriladi. Bunda bolaning tayyor javobni takrorlashi emas, mustaqil fikr bildirishiga imkon yaratiladi.

4. Munosabat bildirish bosqichi. Bola ko‘rgan yoki eshitgan materialiga nisbatan o‘z fikrini ifodalaydi, qahramonlarning harakatlarini baholaydi va o‘z tajribasi bilan bog‘laydi. Ushbu bosqich media mazmunini shaxsiy anglash va kommunikativ faoliyat bilan bog‘laydi.

5. Amaliy faoliyatga ko‘chirish bosqichi. Media orqali olingan taassurotlar rasm chizish, rolli o‘yin, suhbat, sahnalashtirish yoki mustaqil ijodiy faoliyatda davom ettiriladi. Natijada bola media mazmunini shunchaki tomosha qilish bilan cheklanmay, uni real hayotiy tajribasi bilan bog‘lash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Ushbu ketma-ketlik media materialini namoyish etishdan boshlanib, bolaning mazmunni anglash, tahlil qilish va amaliy faoliyatda qo‘llashiga qadar bo‘lgan pedagogik jarayonni ifodalaydi. Bunda media vositasi ta’limning mustaqil maqsadi emas, balki bolaning bilish va kommunikativ faolligini rivojlantirishga xizmat qiluvchi vosita sifatida qaraladi.

Tarbiyachi va oilaning pedagogik hamrohligi. Media savodxonlikni shakllantirishda tarbiyachining vazifasi bolaga media vositasidan foydalanishni ko‘rsatish bilangina cheklanmaydi. U media mazmunini tanlash, uni tushunishga yo‘naltirish, bolaning savollariga javob berish va mustaqil fikr bildirishiga sharoit yaratish orqali pedagogik vositachilikni amalga oshiradi. Oila bilan hamkorlik esa ushbu jarayonning uzluksizligini ta’minlaydi. Ota-onalarga bola bilan birgalikda media materiallarini ko‘rish, mazmun yuzasidan suhbatlashish, uning savollarini e’tiborsiz qoldirmaslik va media vositalaridan foydalanish qoidalarini izchil qo‘llash tavsiya etiladi. Bunday yondashuv bolaning media bilan munosabatini nazorat qilish bilangina cheklanmay, unda ongli va mas’uliyatli foydalanish odatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shunday qilib, tahlillar asosida maktabgacha yoshdagi bolalarda media savodxonlikni shakllantirishning pedagogik mazmuni uchta muhim jihat bilan tavsiflanishi aniqlandi: media axborotini anglash, unga nisbatan mustaqil munosabat bildirish va media vositalaridan xavfsiz foydalanish.

**XULOSA**

O‘tkazilgan nazariy tahlillar maktabgacha yoshdagi bolalarda media savodxonlikni shakllantirish media vositalaridan foydalanish ko‘nikmasini rivojlantirish bilangina cheklanmasligini ko‘rsatdi. Ushbu jarayon bolaning media mazmunini anglash, axborotga

nisbatan dastlabki tahliliy munosabat bildirish, o‘z fikrini ifodalash va media vositalaridan xavfsiz foydalanish ko‘nikmalarini o‘zaro bog‘liq holda rivojlantirishni nazarda tutadi.

Tadqiqot natijasida maktabgacha yoshdagi bolalarda media savodxonlikni shakllantirishning kognitiv, tahliliy, kommunikativ va xavfsizlikka oid tarkibiy yo‘nalishlari pedagogik jihatdan tizimlashtirildi. Ushbu yo‘nalishlar bolaning media muhitidagi faoliyatini mazmunan boyitish, media axborotini ongli idrok etish va undan foydalanish madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Media savodxonlikni shakllantirish jarayonini maqsadli tanlash, yo‘naltirilgan idrok, mazmunni anglash va tahlil qilish, munosabat bildirish hamda amaliy faoliyatga ko‘chirish bosqichlari asosida tashkil etish maqsadga muvofiqligi asoslandi. Bunday izchillik media materiallarini oddiy namoyish etishdan bolaning faol bilish va kommunikativ faoliyatiga o‘tish imkonini beradi.

**Tavsiyalar:**

1. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida media savodxonlikka oid faoliyat mazmunini bolalarning yosh va individual xususiyatlariga mos ravishda ishlab chiqish.
2. Media materiallarini tanlashda ularning ta’limiy-tarbiyaviy mazmuni, tushunarliligi, xavfsizligi va pedagogik maqsadga muvofiqligini asosiy mezon sifatida belgilash.
3. Media materiallari bilan ishlashda bolalarning faqat tomoshabin sifatida ishtirok etishiga yo‘l qo‘ymasdan, savol berish, taqqoslash, fikr bildirish va mazmunni qayta ifodalash faoliyatini tashkil etish.
4. Media savodxonlikni rivojlantirishda ko‘rish va tinglash faoliyatini suhbat, ijodiy topshiriq, rolli o‘yin va amaliy mashg‘ulotlar bilan uyg‘unlashtirish.
5. Tarbiyachilar va ota-onalar hamkorligida bolalarning media vositalaridan foydalanish madaniyatini shakllantirishga qaratilgan tushuntirish va maslahat ishlarini yo‘lga qo‘yish.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 16-dekabrdagi O‘RQ-595-son “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. Wilson C., Grizzle A., Tuazon R., Akyempong K., Cheung C.K. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. – Paris: UNESCO, 2011. – 192 p.
3. Grizzle A., Wilson C., Gordon D. et al. Media and Information Literate Citizens: Think Critically, Click Wisely! – Paris: UNESCO, 2021. – 403 p.
4. Rogow F. Media Literacy for Young Children: Teaching Beyond the Screen Time Debates. – Washington, DC: NAEYC, 2022.
5. OECD. Empowering Young Children in the Digital Age. – Paris: OECD Publishing, 2023.
6. Araújo C.L., Aguiar C., Monteiro L. Media literacy in early education: European policies and curricular differentiation // Educational Media International. – 2023. – Vol. 60, No. 3–4. – P. 242–256.
7. Soyoof A., Reynolds B.L., Neumann M., Scull J., Tour E., McLay K. The impact of parent mediation on young children's home digital literacy practices and learning: A narrative review // Journal of Computer Assisted Learning. – 2024. – Vol. 40, No. 1. – P. 65–88.
8. Davoud M., Bourbour M. Framing adequate digital competence in early childhood education // Education and Information Technologies. – 2024. – Vol. 29. – P. 20613–20631.
9. Hunze M.S. et al. Preschoolers’ knowledge acquisition from German educational media: The impact of a training program fostering media sign literacy // Journal of Children and Media. – 2025. – Vol. 19, No. 2. – P. 362–380.
10. Zhou X., Yu C., Zheng Z. Research on the relationship between parental media literacy and preschool children’s quality of learning in the new media environment // Frontiers in Psychology. – 2025. – Vol. 16. – Article 1600859.